

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

УДК 341.32:341.36
DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2020.23.19>

ГУТНИК В. В.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ У КОЛИШНІЙ ЮГОСЛАВІЇ: ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Анотація. У статті досліджується правова кваліфікація збройного конфлікту в колишній Югославії. Проаналізовано роль Ради Безпеки ООН у кваліфікації збройного конфлікту; на підставі аналізу резолюцій Ради Безпеки ООН встановлено динаміку реагування Ради Безпеки на збройний конфлікт у колишній Югославії в процесі його загострення. Досліджено Доповідь Комісії експертів, створеної Радою Безпеки ООН для розгляду й вивчення інформації щодо фактів серйозних порушень Женевських конвенцій та інших порушень міжнародного гуманітарного права на території колишньої Югославії.

Особливу увагу приділено практиці Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, який у своїх рішеннях кваліфікував збройний конфлікт у колишній Югославії як змішаний. Підкреслюється, що з огляду на те, що в міжнародних договорах було відсутнє саме визначення збройного конфлікту, Трибунал у справі Д. Тадича надав визначення збройного конфлікту й звернув увагу на часові рамки застосування міжнародного гуманітарного права до міжнародного й неміжнародного збройного конфлікту. Наголошено, що справа Д. Тадича стала відправною точкою в практиці Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії стосовно кваліфікації збройного конфлікту. Основні принципи розмежування міжнародних / неміжнародних збройних конфліктів і застосування норм міжнародного гуманітарного права до них, що були вироблені в цій справі, активно використовувалися в розглядах інших справ як Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії, так і інших міжнародних судів. Проаналізовані також справи Міжнародного кримінального трибуналу стосовно Блашкіча, Кордіча й Черкеза щодо колишньої Югославії.

Ключові слова: збройний конфлікт, війна, Югославія, правова кваліфікація, Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії, Рада Безпеки ООН.

Постановка проблеми. Відправною точкою в сучасному розумінні видів збройних конфліктів є збройний конфлікт у колишній Югославії, що розпочався в 1991 році й активно тривав до 1995 року. Збройний конфлікт у колишній Югославії був комплексним, поєднуючи в собі як міжнародні, так і неміжнародні конфлікти; притягнення до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права під час цього конфлікту здійснювалося Міжнародним кримінальним трибуналом щодо колишньої Югославії (далі – МКТЮ), який був спеціально створений із цією метою. На лаві підсудних згаданого трибуналу перебувало понад 160 осіб, що є більшим, ніж у будь-якому іншому міжнародному кримінальному трибуналі.

Основні засади кваліфікації збройного конфлікту в колишній Югославії, розмежування міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів, які вироблені МКТЮ, беручи до уваги авторитетність цього судового органу, являють собою певний еталон, який активно використовується іншими міжнародними судовими органами, зокрема й постійним Міжнародним кримінальним судом. Отже, дослідження питань правової кваліфікації збройного конфлікту в колишній Югославії, зокрема у зв'язку з наявним збройним конфліктом в окремих районах Донецької та Луганської областей, необхідний не тільки з теоретичної, а й з практичної сторони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання збройного конфлікту в колишній Югославії досліджували такі українські вчені, як М.В. Буроменський, М.М. Гнатовський, Д.О. Коваль, А.О. Кориневич, Т.Р. Короткий, В.М. Лисик, В.М. Репецький, О.В. Сенаторова, Ю.І. Усманов і багато інших. Однак предметне дослідження правової кваліфікації збройного конфлікту в колишній Югославії відсутнє.

Метою статті є встановлення особливостей правової кваліфікації збройного конфлікту в колишній Югославії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання кваліфікації будь-якого збройного конфлікту досить не просте. Бо, з одного боку, для застосування норм міжнародного гуманітарного права не потрібно будь-якого рішення щодо наявності того чи іншого збройного конфлікту; воно застосовується з фактичного початку збройного конфлікту. З іншого боку, кваліфікація наявності / відсутності збройного конфлікту, а також типу збройного конфлікту (міжнародний / неміжнародний) має важливе значення для притягнення винних осіб до відповідальності за серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права й відповідальності держав за міжнародно протиправне діяння.

Хто і яким чином кваліфікував збройний конфлікт у колишній Югославії? Які були передумови для такої кваліфікації? Безумовно, первинно кваліфікують збройний конфлікт самі держави, на території яких він відбувається. Однак у статті, враховуючи її обмежений обсяг, розглянемо роль Ради Безпеки ООН у кваліфікації збройного конфлікту й кваліфікацію збройного конфлікту в колишній Югославії МКТЮ. Саме така кваліфікація стала еталонною для кваліфікацій подальших збройних конфліктів, отже й підлягатиме аналізу.

Рада Безпеки ООН і збройний конфлікт у колишній Югославії

Рада Безпеки ООН відповідно до п. 1 ст. 24 Статуту ООН несе головну відповідальність за підтримання міжнародного миру й безпеки. Тому очевидно, що з моменту початку збройних сутичок Радбез ООН розглядав питання щодо наявних подій; причому риторика Ради Безпеки ООН із загостренням конфлікту змінювалася. Так, якщо в Резолюції від 25 вересня 1991 року Рада Безпеки ООН закликала всі сторони дотримуватися угод про припинення вогню від 17 та 22 вересня 1991 року й запросила Генерального Секретаря ООН консультувати уряд Югославії щодо досягнення миру, а також встановила ембарго на постачання зброї та військового обладнання [1], то уже менше ніж за рік – 13 липня 1992 року – Рада Безпеки закликала всі сторони дотримуватися зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом, зокрема Женевських конвенцій 1949 року, й підкреслила, що особи, які вчинять чи віддадуть наказ вчинити серйозні порушення Конвенцій, будуть нести індивідуальну відповідальність щодо таких порушень [2].

Далі Рада Безпеки в Резолюції № 771 від 13 серпня 1992 року закликала держави й міжнародні гуманітарні організації узагальнювати інформацію щодо порушення міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) і передати її до Ради Безпеки, а Генерального Секретаря ООН – зробити доповідь, в якій буде міститися підсумковий виклад інформації та пропозиція щодо додаткових заходів, які можуть бути доцільними для реагування на цю інформацію [3]. Ураховуючи продовження конфлікту й наявність фактів широкомасштабного порушення міжнародного гуманітарного права, в тому числі масові вбивства й «етнічні чистки», Рада Безпеки 6 жовтня 1992 року доручила Генеральному Секретарю ООН терміново створити неупереджену комісію експертів для розгляду й вивчення інформації щодо фактів серйозних порушень Женевських конвенцій та інших порушень МГП, які вчинені на території колишньої Югославії, та надати Радбезу ООН доповідь про висновки комісії експертів [4].

Така Комісія Експертів була створена 26 жовтня 1992 року, а 24 травня 1994 року зазначена Комісія надала Фінальну доповідь [5, п. 1], в якій на характер збройного конфлікту в колишній Югославії звернула окрему увагу. Так, Комісія підкреслила, що класифікація збройних конфліктів (міжнародні / неміжнародні) в колишній Югославії залежить від важливих фактичних та юридичних питань. Зокрема, конфлікт повинен класифікуватися як міжнародний, якщо відбуваються серйозні порушення Женевської конвенції про захист жертв війни 1949 року й Додаткового протоколу I до неї, а також порушення законів і звичаїв війни. Договірними нормами права, що застосовуються для неміжнародних збройних конфліктів, є загальна стаття 3 Женевських конвенцій, Додатковий протокол II 1977 року й стаття 19 Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройних конфліктів 1954 року [5, п. 42]. Варто підкреслити, що Комісія експертів, беручи до уваги, що станом на момент складання Звіту Комі-

сії експертів (24 травня 1994 року) юридично релевантні факти ще не були цілком встановлені й загально узгоджені, дійшла висновку, що кваліфікацію збройного конфлікту має виконати Міжнародний трибунал [5, п. 43]. Урешті-решт Комісія стала одним з ініціаторів створення МКТЮ [6, с. 17].

Кваліфікація збройного конфлікту в колишній Югославії МКТЮ

МКТЮ було створено відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН № 827 від 25 травня 1993 року [7]. Власне, коли створювався МКТЮ, Радбез ООН не визначив, який збройний конфлікт відбувався на території колишньої Югославії, однак не прямо уповноважив це зробити МКТЮ, наділивши останнього повноваженням здійснювати кримінальне переслідування осіб, обвинувачених за серйозне порушення міжнародного гуманітарного права, що вчинено на території колишньої Югославії. Крім того, Рада Безпеки ООН у Статуті МКТЮ воєнні злочини розподілила на дві групи: серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року (стаття 2 Статуту МКТЮ) та порушення законів і звичаїв війни (стаття 3 Статуту МКТЮ) [8], тим самим не обмежуючи наявний збройний конфлікт якимось одним типом (міжнародний / неміжнародний).

Власне, правова кваліфікація збройного конфлікту в колишній Югославії була надана МКТЮ. Мало того, беручи до уваги, що в міжнародних договорах було відсутнє саме визначення збройного конфлікту, МКТЮ надав визначення збройного конфлікту й звернув увагу на часові рамки застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту. Зокрема, у справі Д. Тадича, яка стала відправною точкою в практиці МКТЮ щодо кваліфікації збройного конфлікту, МКТЮ підкреслив, що «збройний конфлікт існує завжди, коли є звернення до збройних сил між державами або зтяжні збройні насильства між державними органами й організованими збройними групами або між такими групами в межах держави. Міжнародне гуманітарне право застосовується від ініціювання таких збройних конфліктів і поширюється за межі припинення бойових дій до досягнення загального миру; або у випадку внутрішніх конфліктів – до досягнення мирного врегулювання» [9, п. 70]. Згадане визначення збройного конфлікту й часових меж застосування міжнародного гуманітарного права активно підтримується науковцями [10, с. 29; 11; 12], а також Міжнародним комітетом Червоного Хреста [13].

Щодо самої кваліфікації збройного конфлікту в колишній Югославії, то МКТЮ обґрунтував її у справі Д. Тадича й підкреслив, що Рада Безпеки, хоча й не кваліфікувала конфлікти в колишній Югославії як внутрішні чи міжнародні, проте члени Радбезу ООН, коли розробляли Статут МКТЮ в 1993 році, добре знали, що конфлікти в колишній Югославії могли бути схарактеризовані конфліктами «як внутрішніми, так і міжнародними, або альтернативно як внутрішній конфлікт поряд із міжнародним, чи як внутрішній конфлікт, який став інтернаціоналізованим через зовнішню підтримку, або ж як міжнародний конфлікт, який згодом був замінений одним або декількома внутрішніми конфліктами або деякою їх комбінацією» [9, п. 72].

Крім того, про різний характер конфліктів у колишній Югославії свідчать угоди різних сторін щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Апеляційна палата МКТЮ (справа Д. Тадича) підкреслила, що про міжнародний характер збройного конфлікту свідчить те, що 27 листопада 1991 року представники Народної армії Югославії, Федеративної Республіки Югославія, Республіки Хорватія та Республіки Сербія уклали угоду про імплементацію Женевських конвенцій 1949 року й Додаткового протоколу I 1977 року до цих конвенцій. На відміну від вищезгаданої угоди, угода, досягнута 22 травня 1992 року між сторонами конфлікту в Боснії та Герцеговині, базувалася на спільній статті 3 Женевських конвенцій, що підкреслювало неміжнародний характер конфлікту [9, п. 73]. До речі, таку ж позицію не прямо зайняв Міжнародний комітет Червоного Хреста («МКЧХ»), на запрошення якого й під егідою якого було досягнуто згаданих домовленостей [9, п. 73].

Керуючись вищезазначеними обставинами, МКТЮ у справі Д. Тадича, дійшла висновку, що збройні конфлікти в колишній Югославії мали як внутрішній, так і міжнародний аспекти [9, п. 77].

Зокрема, Судова палата МКТЮ в рішенні від 7 травня 1997 року встановила, що збройний конфлікт на території колишньої Югославії був міжнародним (між збройними силами Республіки Боснія та Герцеговина, з одного боку, й силами Федеративної Республіки Югославія (Сербія та Чорногорія), – з другого боку) [14, п. 569; 15, п. 86], і хоча Судова палата МКТЮ в цій справі прямо не встановила, який характер конфлікту був після 19 травня 1992 року, Апеляційна палата МКТЮ у своєму рішенні від 15 липня 1999 року в цій справі підкреслила, що й після 19 травня 1992 року збройний конфлікт у Боснії та Герцеговині між боснійськими сербами й центральною владою Боснії та Герцеговини повинен бути кваліфікований як міжнародний збройний конфлікт, а збройні сили Республіки Сербської повинні розглядатися як такі, що діють під загальним контролем і від імені Федеративної республіки Югославія [15, п. 162]. Отже, протягом 1992 року продовжував відбуватися міжнародний збройний конфлікт, сторонами якого були Боснія та Герцеговина, з одного боку, й Федеративна Республіка Югославія, – з іншого. Що стосується кваліфікації неміжнародних збройних конфліктів, то МКТЮ у справі Тадича звертає увагу, що ними є не будь-які збройні протистояння, а тільки ті з них, які відповідають двом критеріям:

- 1) інтенсивності збройного насильства;
- 2) рівню організованості сторін збройного протистояння [14, п. 562].

Отже, до неміжнародного збройного конфлікту не належать застосування зброї у випадку бандитизму, неорганізованих і короточасних повстань [14, п. 562].

Подальша кваліфікація збройного конфлікту в колишній Югославії знайшла своє відбиття в рішеннях МКТЮ в інших справах. Зокрема, у справі Блашкіча Судова Палата МКТЮ звернула увагу, що «збройний конфлікт, який вибухнув на території однієї держави та який, таким

чином, на перший погляд, є внутрішнім, може вважатися міжнародним, коли в конфлікт втручаються війська іншої держави або навіть коли деякі учасники внутрішнього збройного конфлікту діють від імені цієї іншої держави» [16, п. 76]. Власне, в цій справі МКТЮ дійшов висновку, що, виходячи з прямого втручання Хорватії в Боснію та Герцеговину (райони Мостару, Прозору, Горні Вакуфу тощо), досить доказів для характеристики конфлікту як міжнародного в 1992–1993 роках [16, п. 94 та п. 123]. Мало того, Апеляційна палата МКТЮ у справі Блашкіча, обґрунтовуючи наявність міжнародного збройного конфлікту між Хорватією та Боснією та Герцеговиною, зауважила, що, зважаючи на територіальні амбіції щодо Боснії та Герцеговини, Хорватія, а точніше колишній президент Туджман, сподівався розділити Боснію та здійснив такий ступінь контролю над боснійськими хорватами й особливо Радою оборони Хорватії (збройні сили етнічно хорватського населення Боснії та Герцеговини), тому виправдано говорити про загальний контроль [16, п. 122]. Отже, непряма інтервенція в Боснію та Герцеговину також дозволила МКТЮ дійти висновку про міжнародний збройний конфлікт [16, п. 123].

Аналогічної думки щодо кваліфікації міжнародного збройного конфлікту в Боснії та Герцеговині дійшла Судова палата МКТЮ у справі Кордіча й Черкеза, підкресливши, що конфлікт між боснійськими хорватами й боснійськими мусульманами в Боснії та Герцеговині був інтернаціоналізований інтервенцією збройними силами Хорватії (1992–1993 роки) [17, п. 109 та п. 146]. Крім того, Судова Палата в цій справі також звернула увагу на непряму інтервенцію Хорватії в 1992–1993 роках, яка здійснювала загальний контроль над Радою оборони Хорватії через надання останній фінансової та навчальної допомоги, військової техніки й оперативного забезпечення, а також своєю участю в організації, координації та плануванні військових операцій Ради оборони Хорватії [17, п. 145].

Висновки. Проведене дослідження правової кваліфікації збройного конфлікту в колишній Югославії дозволяє дійти таких висновків:

1. Для застосування норм міжнародного гуманітарного права не потрібно будь-якого рішення щодо наявності того чи іншого збройного конфлікту, воно застосовується з фактичного початку збройного конфлікту. Однак кваліфікація наявності / відсутності збройного конфлікту, а також типу збройного конфлікту має важливе значення для притягнення винних осіб до відповідальності за серйозне порушення норм міжнародного гуманітарного права. Виходячи із цього, кваліфікація збройного конфлікту в колишній Югославії була проведена МКТЮ в його рішеннях.

2. Збройні конфлікти в колишній Югославії мали як внутрішній, так і міжнародний аспекти. Так, збройний конфлікт на території колишньої Югославії був міжнародним між збройними силами Республіки Боснія та Герцеговина й силами Федеративної Республіки Югославія (Сербія та Чорногорія), а також у Боснії та Герцеговині між боснійськими сербами й центральною владою Боснії та Герцеговини (збройні сили Республіки Серб-

ської розглядалися як такі, що діяли під загальним контролем і від імені Федеративної республіки Югославія). Конфлікт між боснійськими хорватами й боснійськими мусульманами в Боснії та Герцеговині був інтернаціоналізований інтервенцією збройними силами Хорватії (1992–1993 роки), зокрема відбувалося пряме збройне втручання Хорватії в Боснію та Герцеговину (райони Мостару, Прозору, Горні Вакуфу тощо).

3. Неміжнародними збройними конфліктами є не будь-які збройні протистояння, а тільки ті з них, які відповідають двом критеріям:

- 1) інтенсивності збройного насильства;
- 2) рівню організованості сторін збройного протистояння.

Перспективою розвідок у науковому напрямку є аналіз впливу правової кваліфікації збройного конфлікту МКТЮ на кваліфікацію подальших збройних конфліктів, у тому числі в практиці постійного Міжнародного кримінального суду.

Література:

1. Resolution 713, United Nations Security Council, 25 September 1991. UN Doc.: S/RES/713(1991). URL: [https://undocs.org/S/RES/713\(1991\)](https://undocs.org/S/RES/713(1991)).
2. Resolution 764, United Nations Security Council, 13 July 1992. UN Doc.: S/RES/764(1992). URL: [https://undocs.org/S/RES/764\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/764(1992)).
3. Resolution 771, United Nations Security Council, 13 August 1992. UN Doc.: S/RES/771(1992). URL: [https://undocs.org/S/RES/771\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/771(1992)).
4. Resolution 780, United Nations Security Council, 06 October 1992. UN Doc.: S/RES/780(1992). URL: [https://undocs.org/S/RES/780\(1992\)](https://undocs.org/S/RES/780(1992)).
5. Final Report of the Commission of Experts established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992): Annex to the Letter dated 24 May 1994 from the Secretary-General to the President of the Security Council (27 May 1994, UN Doc.: S/1994/674). URL: <https://undocs.org/S/1994/674>.
6. Aksar Y. Implementing International Humanitarian Law: From the Ad Hoc Tribunals to a Permanent International Criminal Court. London and New York : Routledge, 2004. 314 p.
7. Resolution 827, United Nations Security Council, 25 May 1993. UN Doc.: S/RES/827 (1993). URL: [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/827\(1993\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/827(1993)).
8. Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (1993). URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf.
9. Prosecutor v. D. Tadic: Case No.: IT-94-1 (Appeals Chamber): Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal On Jurisdiction, 2 October 1995. URL: <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>.
10. Усманов Ю.І. Міжнародно-правове забезпечення права на життя в умовах збройних конфліктів та ситуацій насильства всередині держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 203 с.
11. Greenwood C. International Humanitarian Law and the Tadic Case. *European Journal of International Law*. 1996. Vol. 7. P. 265–283.
12. Meron T. Classification of Armed Conflict in the Former Yugoslavia: Nicaragua's Fallout. *American Journal of International Law*. 1998. Vol. 92. No. 2. P. 236–242.

13. How is the Term “Armed Conflict” Defined in International Humanitarian Law? International Committee of the Red Cross (ICRC): Opinion Paper, March 2008. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/opinion-paper-armed-conflict.pdf/>.
14. Prosecutor v. D. Tadic: Case No.: IT-94-1: Judgement. 7 May 1997. URL: <https://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-ts70507JT2-e.pdf>.
15. Prosecutor v. D. Tadic: Case No.: IT-94-1-A (Appeals Chamber): Judgement. 15 July 1999. URL: <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf>.
16. Prosecutor v. T. Blaskić: Case No.: IT-95-14-T: Judgement. 3 March 2000. URL: <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/bla-tj000303e.pdf>.
17. Prosecutor v. Kordić & Čerkez: Case No.: IT-95-14/2-T: Judgement. 26 February 2001. URL: https://www.icty.org/x/cases/kordic_cerkez/tjug/en/kor-tj010226e.pdf.

Hutnyk V. Armed conflict in the former Yugoslavia: to the problem of legal qualification

Summary. The article examines the legal qualification of the armed conflict in the former Yugoslavia. The role of the UN Security Council in the qualification of armed conflict is analyzed; based on the analysis of UN Security Council resolutions, the dynamics of the Security Council's response to the armed conflict in the former Yugoslavia as it has escalated has been established. The Report of the Commission of Experts established by the UN Security Council to review and study information on the facts of serious violations of the Geneva Conventions and other violations of IHL in the former Yugoslavia has been studied.

Particular attention is paid to the practice of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, which in its judgments defined the armed conflict in the former Yugoslavia as mixed. It is emphasized that, given that international treaties lacked the very definition of armed conflict, the Tribunal in the Tadic case provided a definition of armed conflict and drew on a time frame for the application of international humanitarian law to international and non-international armed conflict. It was emphasized that the case of D. Tadic became a starting point in the practice of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia regarding the qualification of the armed conflict. The basic principles of delimitation of international / non-international armed conflicts and the application of international humanitarian law to them developed in this case have been actively used in other cases of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia and other international courts. The cases of Blaskić, Kordić and Čerkez of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia were also analyzed.

Key words: armed conflict, war, Yugoslavia, legal qualifications, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, the UN Security Council.